

Görme Engelli Çocukları Erken Çocukluk Döneminde Tarama, Tanılama ve Değerlendirme Süreçleri

Screening, Diagnosis, and Evaluation Processes of Visually Impaired Children in Early Childhood

Hasan Hüseyin YILDIRIM¹

Makale Türü / Article Type: Derleme Makalesi / Review Article

Başvuru Tarihi / Application Date: 16.12.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 31.12.2023

Atf İçin / To Cite This Article: Yıldırım, H. H. (2023). Görme engelli çocukları erken çocukluk döneminde tarama, tanılama ve değerlendirme süreçleri. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (REFAD)*, 3(2), 19-28.

ÖZ: Bu çalışmada, ilgili araştırmalar çerçevesinde Türkiye’de görme engelli bireylerin tarama, tanılama ve değerlendirme durumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, görme engelli çocukların erken çocuklukta tanılanmalarına ilişkin kuramsal çerçeveye yer verilmiş; ikinci olarak, görme engelli çocukların tanılanmaları için yapılan taramalara yönelik yapılan uygulamalar tanıtılmıştır. Üçüncü olarak ise görme engelli çocukların tanılanması sürecinde kullanılan değerlendirme araçlarına yer verilerek, incelenen araştırma bulguları ilgili literatür çerçevesinde tartışılmıştır. Dördüncü ve nihai olarak, literatür doğrultusunda, Türkiye’de görme engelli bireylerin tarama, tanılama ve değerlendirme durumlarına yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Erken çocukluk, görme engelli, tanılama.

ABSTRACT: This study aims to examine the screening, diagnosis, and evaluation of visually impaired individuals in Türkiye within the framework of relevant research. In the study, the theoretical framework for the identification of visually impaired children in early childhood is given; secondly, the practices for screening for the identification of visually impaired children are introduced. Thirdly, the assessment tools used in the process of identification of children with visual impairment were included and the findings of the research were discussed within the framework of the relevant literature. Fourth and finally, in line with the literature, recommendations were made for the screening, diagnosis, and evaluation of visually impaired individuals in Türkiye.

Keywords: Early childhood, visually impaired, diagnostics.

¹ Araştırma Görevlisi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, hasanhuseyin.yildirim@ibu.edu.tr, ORCID 0000-0001-5125-8069, (Başlıca yazar)

1. GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre görme engeli "*Mümkün olan tüm düzeltmelerle beraber, iyi gören gözün görme keskinliğinin 20/400 (3/60) ile 20/1200 (1/60) arasında olması ve görme alanı kaybının bulunması*" olarak tanımlanmaktadır (World Health Organization [WHO], 2021). Tarama ve tanılama başarılı bir müdahale için ilk adımlardan olduğu için görme engelli çocukların tarama ve tanılama sürecinin ciddi bir şekilde yapılması oldukça önemlidir. Erken çocukluk döneminde yapılan tarama, tanılama ve değerlendirilmenin amacı çocuğun ihtiyaç duyduğu destek ve müdahalelerin belirlenmesi için oldukça önemlidir (Demiryürek, 2017).

Uzmanlar çocuğun hangi alanda desteğe ihtiyaç duyduğunu belirleyerek gereksinim duyduğu alana yönelik müdahaleler hazırlayabilmektedir. Özel gereksinimli çocuklara hizmet sağlayan uzmanlar da müdahale ne kadar erken yapılırsa o kadar iyidir konusunda hemfikirdirler (Kirk vd., 2014). Çocukların yaşamlarının erken dönemlerinde desteklenmesi, onların ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde de desteklenerek ilişkili alanlarda daha başarılı olabilmelerine katkı sağlayabilmektedir (Sazak vd., 2020; Marul, 2023).

Erken çocukluk dönemi özel eğitim kapsamında büyük öneme sahiptir. Literatürdeki çalışmalar ve son yıllarda çocuk gelişimi araştırmaları erken dönemde tarama, tanılama ve değerlendirme hizmetlerinin özel gereksinimli çocuğun gelişimsel ihtiyaçlarının karşılanmasında büyük öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. (Şafak, 2012; Demiryürek, 2017). Erken dönemde tanı ve değerlendirme ile erken eğitime yönlendirilen özel gereksinimli bireyin bireysel ihtiyaçları, ilgi ve yeterlilikleri doğrultusunda desteklenmesi sayesinde akranları ile arasındaki anlamlı farklılıkların en aza inebileceği araştırmalarda rapor edilen ortak bulgular arasındadır (Şafak, 2012; Demiryürek, 2017). Makalenin ilerleyen aşamalarında görme engelli çocuklar özelinde erken çocukluk döneminde tarama, tanılama ve özel eğitim hizmetlerinde değerlendirme süreçlerine kapsamlı olarak değinilmesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de görme engelli çocukların erken çocukluk döneminde tarama/tanılanma/değerlendirilme durumlarını ortaya koymaya yönelik literatürdeki çalışmalar bağlamında inceleme yapmak ve mevcut durumu teorik çerçevede ele almaktır. Bu bağlamda çalışmanın yöntemi literatür taraması şeklindedir.

Erken Çocukluk Döneminde Tarama

Yetersizlik durumlarının bazıları doğum öncesi veya doğum sırasında belirlenebilir. Doğum öncesi ya da doğum sırasında belirlenemeyen, erken çocukluk döneminde desteğe gereksinim duyan çocukların belirlenebilmesi için taramaların yapılması gerekmektedir (Kirk vd., 2014). Yetersizliği olan çocukların erken dönemde eğitime başlayabilmeleri amacıyla kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi ve ihtiyaç duyduğu desteklerin belirlenmesi gereklidir. Bu amaç doğrultusunda çocukların gelişimlerinin izlenmesi, gelişimsel yetersizliği olanların ya da risk grubunda yer alan çocukların belirlenmesi, gereken önlemlerin alınıp ihtiyaç bulunan müdahale programlarının uygulanması için düzenlemeler yapılmaktadır (Sucuoğlu, 2012). Tüm bu sürecin ilk aşaması tarama aşamasıdır. Tarama en genel anlamda çocukların gelişimsel gecikme veya yetersizliğinin olup olmadığının ortaya konulması amacıyla yapılmaktadır. Tarama ile yetersizlikten etkilenmiş çocukların görme, işitme ve zihinsel yetersizliklerinin farkına varmak mümkündür (Özyürek, 2016; Demiryürek, 2017). Başka bir ifadeyle değerlendirme sürecinde ilk basamak tarama aşamasıdır. Tarama aşaması görme engeli olan veya risk altında olan görme engelli çocukları erken yıllarda tespit etmek ve izlemek amacıyla izlenen süreçtir.

Tarama, şüphe duyulan problemlere farkındalık oluşturmaya ve potansiyel risklerin erken dönemde belirlenerek tanılamasına olanak sağlayabilir (Gürsel, 2010). Çocukların değerlendirilmesi doğum öncesi dönemde başlamaktadır. Çocuk yeni doğduğunda ve doğumdan sonraki süreçte Sağlık Bakanlığı çeşitli ulusal yeni doğan tarama programları uygulanmaktadır. Bu tarama programlarındaki amaç genel olarak çocuklardaki gelişimsel yetersizlik/yetersizlikler sağlık kuruluşları tarafından yapılan kontroller yoluyla tespit edilmektedir. Gelişimsel yetersizliği olan çocukların tespit edilmesi için erken

çocukluk dönemlerinde ve okul dönemlerinde çeşitli tarama ve değerlendirmeler yapılmaktadır (Yüreğir vd., 2012). Doğum öncesi dönem kadar doğum sonrası dönem de insan yaşamında önemli ve riskli bir dönemdir. Çünkü bebekler anne karnında dokuz ay büyüyüp, gelişmesinin akabinde dünyaya gelir ve bu yeni ortama uyum sağlamak zorundadır (Ergün vd., 2011). Bu uyum sürecinde geçirdiği hastalıklar ve kazalar gibi nedenler çocuğun gelişimini olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Yeni Doğan Görme Taraması

Görme taramasının amacı, görmenin tipik ilerlemesini engelleyecek tehlikeleri ayırt etmek ve görme engelli çocukları erken yaşta tanımaktır. Bebekler; Ambliyopi, şaşılık, katarakt, kırma kusuru, glokom, zamansız retinopati ve retinoblastom açısından mutlaka değerlendirilmelidir. Retinoblastomalar zahmetsizce tanınabilen ve tahmin edilebilen bir ölüm nedeniyken, doğuştan gelen kataraktlar, etkili bir şekilde tanınabilen ve önlenebilen görme yetersizliğine yol açabilen bir durumdur. Ek olarak, ülkemizde artan kızarıklık oranları, zamansız retinopatiyi kritik bir sağlık sorunu haline getirmiştir.

Sağlık Bakanlığı, bebek taramalarının yanı sıra Okul Öncesi Çocuklarda Görme Tarama Programı ve Okul Çağındaki Çocuklarda Görme Tarama Programını hayata geçiriyor. Programların açıklamaları aşağıda verilmiştir.

Okul Öncesi Çocuklarda Görme Taraması Programı

Çocuklarda okul öncesi dönemde göz filtreleri ile analiz edilebilecek hastalıkların çoğu şaşılık, anizometri ve kornea skarı veya katarakt gibi zorluklara neden olan hipermetrop izoametri veya ampliyopidir. Ampliyopi görsel çerçevenin oluşumunda etkili olduğundan çocukların ampliyopiye karşı en savunmasız oldukları yaş aralığı 2 ila 3 yaş arasındadır. Görsel çerçevenin gelişimi tamamlanana veya 7. yaşa kadar azalmaya devam eder. Daha sonra çocuklar şaşılık, ambliyopi, kırma kusuru, katarakt, glokom ve retinoblastom açısından değerlendirilmelidir. Okul Öncesi Çocuklarda Görme Tarama Programının amacı, görmede tipik iyileşmeyi önleyecek tehlike değişkenlerini tanımak ve görme yetersizliği olan çocukları erken yaşta belirleyip tedavi etmektir. 2015 yılında başlayan program kapsamında aile sağlık merkezlerinde aile hekimleri tarafından 36-48 ay arası erişkin çocuklara kırmızı refleks testleri yapılmaktadır. Değerlendirme sırasında tehlike içinde olduğuna karar verilen çocuklar göz doktorlarına çağrılmaktadır.

Okul Çağı Çocuklarda Görme Taraması Programı

Okul çağındaki çocuklarda görsel teslimiyetler, çocuğun okul başarısını olumsuz yönde etkileyen en yaygın nedenlerden biridir. Aynı şekilde okul öncesi çocuklarda olduğu gibi okul çağındaki çocuklarda da şaşılık, kırma kusurları ve ambliyopi en sık görülen nedenlerdir. Ülkemizde de diğer ülkelerde olduğu gibi temel eğitimin ilk kademeleri Görme Tarama Programına dâhil edilmiş olup ilköğretim denetimi sonrasında ortaya çıkacak görme ile ilgili sorunlar çocuk ve aile tarafından zahmetsizce tanınabilmekte ve denetlenebilmektedir. Tarama programı, diğer ülkelerdeki benzer nedenlerden dolayı daha tecrübeli çocuklar ve genç bireyler için gereklidir. Kazanan varsayım bunun mümkün olmadığı yönünde olduğundan, görme taraması temel olarak sınıf öğrencilerinin temel okula gitmesiyle başlamak üzere gerçekleştirilir. Programın okul çağı aşaması, 0-3 ay ve 36-48 ay görme taramalarında olduğu gibi aile hekimleri ve aile sağlığı uzmanları tarafından halen sahip oldukları ve diğer ülkelerde de kullandıkları LEA Görüntü Testi ile gerçekleştirilecek. Taramalarda ve yetişkin göz muayenelerinde de kullanılan Snellen Tablosu yer almaktadır. Eylül 2018'de 1. sınıflar için gözden geçirme temel okul çalışmaları için vizyon taraması başlatılmıştır.

Erken Çocuklukta Görme Engelli Bireyleri Tanılama ve Değerlendirme

Erken çocukluk döneminin gelişimde kritik önemi ve çocukların erken çocukluk dönemlerinde hızlı ilerlemeleri nedeniyle son yıllarda değerlendirme önem kazanmıştır. Çocukların bireysel ihtiyaçlarına uygun uyarlamalar yapmak, performansını değerlendirerek uygun müdahale programlarını desteklemek amacıyla erken çocuklukta değerlendirme hizmetleri önem kazanan durumlar arasında olmuştur (Snow ve Van Hemel, 2008).

1. DENVER: 0-6 yaş aralığındaki çocuklara çocuğun yaşına uygun gelişimsel becerilerini değerlendirmek ve gelişimsel olarak şüpheli durumları belirlemek amacıyla uygulanan gelişimsel tarama testidir. Denver II, 1967 yılında Frankenburg ve Dodd tarafından yayınlanmış, 1990 yılında revize edilmiştir. Standardizasyonu Prof. Dr. Kalbiye Yalaz, Prof. Dr. Banu Anlar ve Uzman Birgül Bayoğlu tarafından yapılmıştır. Uygulayıcı tarafından şüpheli durumun olup olmadığına dair bilgi vermek amacıyla uygulanır. Standart kriterleri çerçevesinde uygulanması gereken bir gelişim testidir. Test içeriğinde standart bir test takımı bulunmaktadır. Test takımı uygulayıcılar tarafından eğitim sonunda alınarak test sırasında kullanılır. Test için bir form bulunmaktadır. Form içeriği 134 maddeden oluşur. Kişisel sosyal, ince motor, dil gelişimi ve kaba motor becerileri içermektedir. Uygulama öncesinde anne veya babadan gerekli ön bilgi alınır. Yaş çizgisi çizilerek bireyin formdaki çizgi ve riski belirlenir. Riske göre sonuçlar yorumlanır (Yalaz ve Epir, 1982).

2. Erken Gelişim Evreleri Envanteri (EGE): 3-72 ay arasında olan çocukların gelişimini iletişim, ince motor, kaba motor, problem çözme ve kişisel sosyal gelişim alanlarında değerlendirmesini sağlayan bir tarama aracıdır. Ebeveynlerin çocuklarını değerlendirmesinde kullanılması amacıyla geliştirilen bir envanterdir. EGE, ebeveyn, öğretmen veya çocuğu tanıyan bir uzman tarafından doldurulur. Maddeler çocukların yapabilme durumuna göre evet, Bazen veya Henüz Değil cevapları bazında puanlandırılır. Risk durumunda bebek veya çocuklar ilgili uzmana yönlendirilir (Kapçı vd., 2010).

3. Gazi İşlevsel Görme Değerlendirme Aracı (GİGDA): Türkiye’de az gören çocuklardaki işlevsel görme becerilerini belirlemek ve buna uygun düzenleme yapmak amacıyla Gazi İşlevsel Görme Değerlendirme Aracı (GİGDA) geliştirilmiştir (Şafak vd., 2013). Az gören çocukların yakın ve uzak görme durumlarının belirlendiği GİGDA dışında, ülkemizde az gören çocukların işlevsel görme becerilerini değerlendiren, herhangi bir formal ya da informal değerlendirme aracı bulunmamaktadır.

Evlilik öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası dönemlerde çeşitli tarama programları ve tanılama araçları kullanılmaktadır. Gelişimsel yetersizliği olan ya da risk altında olan çocukları tanılamak için birtakım ilkelere uyulması gerekmektedir. Bu ilkelere geçmeden önce “tanı” kavramının ne olduğunu açıklamak gereklidir. Tanı değerlendirmenin özel durumu şeklinde ifade edilebilir. Tanı, problemin nedenini ve iyileştirme çalışmalarının neler olduğunu ve iyileştirmenin nasıl olması gerektiğini belirtmektedir. Daha basit bir ifadeyle toplanan bilgiler doğrultusunda sorunun nedenini ve çözümüne yönelik problemin adını koyma işlemi tanı olarak adlandırılmaktadır. Eldeki veriler doğrultusunda problemin nedenine karar verip çözümüne ilişkin sağaltım planı da ortaya çıktığında tanıdan söz edilebilir (Özyürek, 2016). Tanılamada uyulması gereken ilkeler ve açıklamaları şu şekilde sıralanabilir (Sak, 2010’dan uyarlanmıştır):

1. **Yararlılık:** Tanılama öğrencilerin yararı için yapılmalıdır.
2. **Bilimsellik:** Tanılama bilimsel yöntemleri temel almalıdır. Etkililiği kanıtlanmış modeller kullanılarak yapılmalıdır. Tanılama amacıyla kullanılan ölçme araçlarının öğrencileri doğru olarak tanımladıkları bilimsel olarak ispat edilmiş olmalıdır.
3. **Kapsamlılık:** Öğrencilerin farklı yetenekleri tanımlanabilmelidir. Tanılamada kullanılan araçların dar kapsamlı olması ve buna bağlı olarak tek tür tanılama aracının kullanılması farklı yetenek ya da yetersizliği olan öğrencilerin tanılanmasında sorun oluşturabilmektedir.
4. **Eşitlik:** Okuldaki tüm öğrenciler tanılama sürecinde en az ön tarama sürecinden geçme hakkına sahip olmalıdır.
5. **Erken Tanı:** Gelişimsel yetersizliği olan ya da risk altında olan öğrencileri tanılama amacıyla yapılan taramalar olabildiğince erken dönemde yapılmalıdır. Mümkünse okulöncesi dönemde tanılanmalıdır.
6. **Süreklilik:** Bazı çocuklar gerçek performansını ilk tanılama sürecinde ortaya koyamayabilirler. Bu nedenle tanılama sistematik olarak yapılmalıdır.
7. **Uygun Araç Kullanımı:** Tanılama sürecinde kullanılan tarama aracı/araçları ve yöntemleri eğitim programlarının amaçları ve içerikleriyle uyumlu olmalıdır.

8. **Ortak Karar:** Öğrencilerin durumuna bir komisyon karar vermelidir. Ekip üyeleri okuldaki çeşitli görevlilerden oluşabileceği gibi dışarıdan uzmanlardan da yardım alınabilir. Oluşturulan ekip iş birliği içinde öğrenciyle ilgili tüm bilgileri toplayarak ortak karar almalıdır.

Yetersizlik veya gelişimsel risk durumunda değerlendirilmesi talep edilen bireyin ilgili hastanelerde tıbbi değerlendirmesi yapılmaktadır. Birey için yetersizlik durumuna göre Çocuklar İçin Özel Gereksinim Raporu (ÇÖZGER) veya Engelli Sağlık Kurulu Raporu çıkartılmaktadır. Tıbbi değerlendirmenin ardından bireyin eğitsel değerlendirme süreci başlamaktadır. Eğitsel değerlendirme Rehberlik ve Araştırma Merkezleri'nde gerçekleştirilmektedir. Rehberlik Araştırma ve Merkezleri'nde bireyin yetersizlik ve ihtiyaç alanlarına uygun olarak eğitsel değerlendirme, tanılama, yerleştirme ve destek hizmetleri kararları alınarak yönlendirmesi yapılmaktadır. Bireyin eğitsel değerlendirmesi ile ilgili tüm süreçler Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği doğrultusunda gerçekleştirilmektedir.

Tıbbi Değerlendirme

Gelişimsel veya zihinsel risk durumunda olan bireyler ilgili araştırma hastanelerine yönlendirilmektedir. Uygun eğitim ortamına yönlendirme için bireylere Engelli Sağlık Kurulu Raporu veya bireyin destek eğitim alması durumunda 18 yaşından küçük çocuklar için Çocuklar İçin Özel Gereksinim Raporu (ÇÖZGER) düzenlenmektedir (ÖEHY, 2018). Tıbbi değerlendirmeleri yapılan bireyler eğitsel değerlendirme için bağlı oldukları Rehberlik ve Araştırma Merkezi'ne yönlendirilir.

Çocuklar İçin Özel Gereksinim Raporu ÇÖZGER

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığı tarafından oluşturulan Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik kapsamında 18 yaşından küçük olan çocuklar için çocukların özel gereksinimini değerlendirmek için eğitim alan hekim değerlendirmelerinin ardından sağlık kurulu tarafından Çocuklar İçin Özel Gereksinim Raporu (ÇÖZGER) hazırlanmaktadır (ÖEHY, 2018). ÇÖZGER kapsamında Çocuklar İçin İşlevsellik Yeti Yitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması (ICF-CY) temel alınmaktadır. ÇÖZGER kapsamında çocukların sınıflandırılması engel oranına bağlı olarak değerlendirilir.

Eğitsel Değerlendirme ve Tanılama

Bireyin zihinsel yetersizlik veya başka yetersizlikleri doğrultusunda eğitsel değerlendirme ve tanılama işlemleri Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği gereğince yürütülmektedir. Bireyin gelişimsel risk durumunda eğitsel değerlendirme ve tanılama işlemleri Rehberlik ve Araştırma Merkezi tarafından oluşturulan Özel Eğitim Değerlendirme Kurulu tarafından yapılmaktadır. Özel eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nin 7. maddesi olan "Eğitsel Değerlendirme ve Tanılama Esasları" hükmü gereğince iş ve işlemler Rehberlik ve Araştırma Merkezleri tarafından yürütülür. Bireyin eğitsel değerlendirme ve tanılama süreci için ilk başvuru veli, okul veya bireyin bakımından sorumlu kişiler tarafından bireyin ikamet ettiği RAM'a veya bir okula kayıtlı ise okulun bağlı bulunduğu ilçedeki RAM'a yapılmaktadır. Eğitsel değerlendirme ve tanılama işlemleri için velinin yazılı talebi, Engelli Sağlık Kurulu Raporu veya ÇÖZGER, okula kayıtlı öğrenciler için *Eğitsel Değerlendirme İstek Formu* ayrıca Özel Öğretim Kurumlarından destek eğitim alan bireylerin rapor yenileme işlemleri için *Dönem Sonu Performans Değerlendirme Formu* belgelerini kuruma kapalı zarf içinde teslim etmeleri gerekmektedir. Özel Eğitim Değerlendirme Kurul raporu doğrultusunda bireyin yönlendirme işlemleri uygun eğitim ortamına ve özel eğitim hizmet desteği şeklinde gerçekleştirilmektedir. Bireyin eğitsel değerlendirmesine ilişkin performansı okul yönetimi veya ailenin isteği üzerine yazılı dilekçe ile tekrarlanabilir (ÖEHY, 2018). Bireyin eğitsel değerlendirme ve tanılama işlemleri uygun ölçme araçları kullanılarak uygun ortamda yapılır ancak Rehberlik ve Araştırma Merkezi'ne gelmekte problem yaşayan öğrenciler için düzenlemeler yapılmaktadır. Bireyin eğitsel değerlendirme ve tanılması gelişim alanları ve akademik ihtiyaçları doğrultusunda yetersizlik ve yeterlilikleri ile yapılmaktadır. Bireysel performansı belirlenen birey yetersizlik türü ve derecesine bağlı olarak özel eğitim okulları, özel eğitim sınıfları veya kaynaştırma/bütünleştirme uygulamalarının gerçekleştirildiği genel eğitim sınıflarına yönlendirilmektedir.

Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin erken çocukluk döneminden itibaren izlemeleri eğitimin her tür ve kademesinde okul ve kurumlarca yapılmaktadır. Bireyin her tür ve kademe geçişlerinde eğitsel değerlendirme ve tanılama işlemleri Rehberlik ve Araştırma Merkezi tarafından yenilenmektedir.

Eğitsel Değerlendirme Süreci

Eğitsel değerlendirme süreci Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde başlamaktadır. Ayrıca bireyin yetersizlikleri, ilgi ve yeteneklerine yönelik değerlendirme süreci yerleştirme kararı alınan okul ve kurumlarda devam etmektedir. Eğitsel değerlendirme sürecinde bazı durumlara dikkat çekmek gerekmektedir. Bunlar:

1. Görüşme
2. Gözlem
3. Ayrıntılı Değerlendirme
4. Gelişimsel Değerlendirme
5. Bireyin Dosyası

1. Görüşme

Görüşme, karşılıklı etkileşimli önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç doğrultusunda soru sorma ve cevaplama süreci olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Öğrencinin durumuyla ilgili karar verme sürecinde sıklıkla kullanılan yöntemlerden biri çocuğun öğretmeni veya ailesiyle görüşme yapmaktır. Özel eğitimde tanı ve değerlendirme süreçlerinde görüşme pek çok durumda kullanılması uygun bir araçtır. Ancak görüşmelerin dikkatli planlanması gerekmektedir. Görüşme öncesinde, sırasında ve sonrasında neler yapılacağına, nasıl bir yol izleneceğine karar verilmelidir. Görüşmeler farklı türlerde sınıflandırılmaktadır.

Aile Görüşmesi

Değerlendirme sırasında önemli olan bir diğer nokta ailelerin değerlendirme sürecine aktif katılmalarıdır. Anne veya babadan alınan ayrıntılı bilgiler bireyin dosyasına eklenmelidir. Bireyin günlük yaşamda zorlandığı veya kolaylıklar yaptıkları, anne veya baba ile var olan iletişimi, anne veya babanın bireye dair gözlemleri rapor olarak yazılmalıdır. Ayrıca yapılan değerlendirmeler sırasında anne veya baba ile bireyin iletişimsel davranışları izlenebilir. Örneğin erken çocukluk döneminde olan bir çocuğun anne veya babası ile doğal oyun bağlamında gelişimi izlenebilir (Karabulut ve Tavil, 2016).

Ebeveynlere Sorulabilecek Sorularda Önemli Noktalar

- * Erken çocukluk veya okul öncesi dönemde ise oyun davranışları, anne veya baba ile doğal oyun bağlamında gözlem ve gelişimsel değerlendirme,
- * Dil ve iletişim becerileri, günlük yaşam becerileri, toplumsal uyum becerileri, akademik beceriler,
- * Ergenlik veya yetişkinlik döneminde ise ayrıca bağımsız yaşam becerileri ve mesleki becerilere dair ayrıntılı görüşme,
- * Mesleki beceriler, görev ve sorumluluk ile ilgili sorular,
- * İlgi ve yetenekleri, sevdiği ve sevmediği etkinlikler.

2. Gözlem

Gözlem, herhangi bir ortam ya da kurumda oluşan davranışı ayrıntılı olarak tanımlayabilmek için kullanılan bir veri toplama yöntemidir. Doğası gereği eğitimcinin uygun gördüğü pek çok doğal veya yapay ortamda gerçekleştirilebilir. Gözlem, gözlemi yapan kişiye çalışma alanıyla ilgili detaylı bilgiler sunan veri toplama aracıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Görüşmede olduğu gibi gözlem de önceden planlanmalıdır. Hangi davranış ya da davranışların gözlemleneceği, kayıt teknikleri gibi durumlara karar verilmesi gerekmektedir. Gözlem türleri farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Gözlemi Gay vd. (2006) katılımcı gözlem ve katılımcı olmayan gözlem şeklinde sınıflarken Yıldırım ve Şimşek, (2018) yapılandırılmamış alan çalışması, yapılandırılmış alan çalışması, yapılandırılmamış laboratuvar çalışması ve yapılandırılmış laboratuvar çalışması şeklinde sınıflamaktadır.

Bireyin ilk veya sonraki değerlendirmelerinde ilk gözlem süreci önem taşımaktadır. Eğitsel değerlendirme ve tanılama sürecinde bireyin ilgi ve yeteneklerini saptamak ayrıca gelişimsel gecikme ve riskleri ayrıntılı değerlendirmek için doğrudan gözlem süreci gerekmektedir. Bireyin okul, sosyal hayat, ev gibi yerlerde aile tarafından çekilen videoları da gözlem süreci ve değerlendirme için faydalı olabilmektedir. Rehberlik ve Araştırma Merkezleri ve daha sonrasında yerleşmesine karar verilen okul ve kurumlarda ilgili öğretmeni için ayrıca ayrıntılı gözlem önem taşımaktadır (Karabulut vd., 2019). Değerlendirme süreçlerinde gözlem verilerinin niteliği bireyin eğitim planlanmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Gözlem Sırasında Önemli Noktalar

- * Ev, sosyal hayat (market, park vb.), okul gibi her alanda yapılan gözlemler
- * Yardımla yaptıkları veya yapamadıkları
- * İletişim ve Sosyal Etkileşim
- * Günlük yaşam becerileri
- * İlgi ve yetenekler

3. Ayrıntılı Değerlendirme

Bireyin değerlendirme sürecinde tüm alanlara dair ayrıntılı değerlendirme yapmak önem taşımaktadır. Değerlendirmeler gelişimsel, davranışsal, akademik, bağımsız yaşam ve iş ve meslek becerileri gibi her alanda ayrıntılı olarak yapılması önem taşımaktadır. Ayrıca değerlendirmelerin doğal oyun bağlamında olması da nitelikli değerlendirmeyi desteklemektedir.

4. Gelişimsel Değerlendirme

Erken çocukluk döneminden itibaren her bireyin gelişimsel risk ve gecikmelere karşı ayrıntılı değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Bilişsel, dil ve iletişim, sosyal beceri, psikomotor gibi tüm gelişim alanlarına dair ayrıntılı değerlendirme bireyin akranlarına göre yaşadığı gecikme ve riskleri öne çıkarmaktadır (Özkubat ve Özdemir, 2014; İnce vd., 2023). Bireyin akranlarına göre gecikme yaşadığı gelişimsel beceriler değerlendirilmeli ve nitelikli değerlendirmenin ardından bireyin takip edeceği plana eklenmelidir. Gelişimsel risk veya gecikmeler bireyin akranlarına göre neleri yapıp neleri yapamadığı ile ilgili bilgi vermekle birlikte aynı zamanda bireyin tanı yelpazesiyile ilgili bilgi vermektedir. Gelişimsel değerlendirme sürecinde farklı ölçme araçları kullanılabilir. Kullanılan ölçme araçları ile gecikme durumu saptanarak uygun program hazırlanmalı ve birey izlenmelidir. Erken çocukluk döneminden itibaren kullanılan birçok ölçme aracı ve envanter bulunmaktadır. Bireyin içinde bulunduğu tanı yelpazesiyile gelişimsel risk ve gecikmelerine dair ayrıntılı değerlendirme gelişimde var olan kritik sapmalar için büyük önem taşımaktadır. Gelişimdeki kritik dönemlere yapılan değerlendirme ve müdahaleler bireyin akranları ile olan anlamlı farklılığını en aza indirmedeki en önemli faktördür (İnce vd., 2023).

5. Bireyin Dosyası

Bireyin değerlendirilmesi sırasında yapılan gözlem, aile görüşmesi ve diğer kaynaklara yönelik yapılan değerlendirmelerin dosyasının oluşturulması ve erken çocukluk döneminden itibaren takip edilmesi; gelişimsel, akademik ve bağımsız yaşam becerileri boyunca yetersizlik ve yeterlilik alanlarının izlenmesine yardımcı olmaktadır. Bireyin ilk değerlendirme ve tanılama veya kademeler arası geçişlerdeki değerlendirme sürecinde ilgili yol haritasının nitelikli olarak belirlenmesinde etkin bir rol oynamaktadır. Ayrıca bireyin yerleştirildiği veya yönlendirildiği okul, kurum veya meslek hayatında anahtar rol üstlenmektedir.

Bireyin Dosyasında Dikkat Edilmesi ve Eklenmesi Gerekenler:

- Portfolyo (yaptığı etkinlikler, günlük kayıtlar (aile, uzman, öğretmen))

- Davranış Gözlem ve Kayıtları: Problem davranışlar, ABC kayıtları, gözlenen davranışların kayıtları, olumlu davranışsal destek planı, davranışsal müdahale destek planları
- Görüşmeler (Doktor, Psikiyatrist görüşmeleri, aile görüşmeleri, uzman görüşmeleri, bireyin erken çocukluk döneminden itibaren bireyden sorumlu olan öğretmen görüşleri)
- İlerleme ve izleme kayıtları: Gelişim alanları, akademik, bağımsız yaşam, iş ve meslek
- Uygulanan programların ayrıntılı değerlendirme ve izlenme kayıtları
- Kontrol listeleri, kaba değerlendirmeler
- Öğretimsel oturumlar, izleme verileri ve grafikler

Yukarıda açıklanan tarama ve değerlendirme araçları yoluyla gelişimsel yetersizliğe sahip veya risk altındaki çocuklara yönelik taramalar yapıldıktan değerlendirilen ve tanılan öğrencilere bir rapor düzenlenerek müdahaleye başlanmaktadır. Öğrenciye rapor düzenlenmesi için sağlık kurulu tarafından tıbbi değerlendirme ve Rehberlik ve Araştırma Merkezleri (RAM) tarafından ise eğitsel değerlendirme yapılmaktadır. Öğrenciye tanı koyma yetkisi ülkemizde tıp doktorlarına verildiği için sağlık kurulunda tanılan öğrenci eğitsel değerlendirme sonucunda kendisi için uygun olan kuruma yerleştirilir. Yapılan yerleştirme sonunda öğrencinin gereksinimi doğrultusunda Bireyselleştirilmiş Eğitim Planı (BEP) hazırlanmakta ve takibi yapılmaktadır. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'ne göre 3-27 yaş arasındaki özel gereksinimli öğrencilere devlet eliyle ücretsiz eğitim verilmektedir. Ancak bu yaş aralığında olmayan özel gereksinimli öğrencilere özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde eğitim verilmektedir.

3. SONUÇ ve ÖNERİLER

Ülkemizde evlilik öncesi dönemle başlayan tarama, tanılama ve müdahale çalışmaları yapılmaktadır. Bu bağlamda Sağlık Bakanlığı çeşitli tarama programları kullanmaktadır. Doğum öncesi ve doğum sonrası taramalar Sağlık Bakanlığı tarafından yapıp tanılar koyulurken, eğitsel tarama, değerlendirme ve uygun programa yerleştirme Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Yapılan tarama, tanılama, yerleştirme ve izleme süreçlerindeki amaç gelişimsel sorunu olan veya risk altında olan görme engelli çocukları erken dönemde belirleyerek uygun müdahalelerin sağlanmasıdır.

Görme engelli bireylere genellikle tıbbi uzmanlar tarafından tanı konmaktadır. Bunun yanı sıra aileler; gözlem noktasında çocukların görsel uyaranlara tepki vermemeleri durumunda, öğretmenler ise; öğrenci ışıktan rahatsız oluyor gibi gözüküyor, öğrencinin gözleri sulanıyor, öğrenciler kitapları çok yakına tutuyor veya öğrenci nesnelere çarpıyorsa bu durumu dikkate almalıdır. Bu bağlamda ailelere, uzmanlar tarafından bilgi verici danışmanlığın yapılması gerekmektedir. Ek olarak da öğretmenlere hizmet içi eğitimler verilerek bu alandaki eksiklikleri giderilmelidir.

Bununla beraber izleme olarak acil bir noktada göz hekimlerinin tıbbi işlemler veya cerrahi ile iyileştirilemeyen bir görme engeli veya azalmış görme fonksiyonunun varlığını belirtmesi, fonksiyonel gözlem değerlendirmeleri, direkt gözlem, görsel izleme takip ve görmesi kısıtlı bireylerin ihtiyaçlarına yönelik değerlendirmeler yapması ve uygun rehabilitasyon veya yardımlar konusunda rehberlik edebilme noktasında görmesi sınırlı olan kişilere yardımcı olması, görme cihazları veya özel eğitim yoluyla yaşam kalitesinin artırılması önerilmektedir. Son olarak eğitsel değerlendirme sürecinde, görme engelli çocuğun ilerleyen dönemdeki eğitim sürecinde mevcut görme kalıntısını en iyi şekilde desteklemek için GİGDA gibi işlevsel görme değerlendirme araçlarına yer verilmeli ve ilgili uzmanlara da bu aracı nasıl kullanacaklarına ilişkin eğitimler verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Demiryürek, P. (2017). Görme yetersizliğinde tarama, tanı, değerlendirme. H. Gürgür ve P. Şafak (Ed.), *İşitme ve görme yetersizliği içinde* (s. 216-237). Ankara: Pegem Akademi.
- Ergün, P., Köken, G. N., Coşar, E., Şahin, F. K., Arıöz, D. T. ve Yılmaz, M. (2011). Gebelerin üçlü tarama testi ve gebelikte yapılan diğer testler hakkındaki bilgi düzeyinin ölçülmesi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 10(4), 403-408.
- Gay, L. R., Mills, G. E., ve Airasian, P. (2006). *Educational research: Competencies for analysis and applications*. Pearson.
- Gürsel, O. (2010). Matematik öğretimi. İbrahim Diken (Ed.), *İlköğretimde kaynaştırma içinde* (s.444-477). Pegem Akademi.
- İnce, M., Kılıç, Y. ve Yıldırım, H. H. (2023). Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların oyun becerilerine yönelik yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 7(2), 162-178.
- İnce, M., Kılıç, Y. ve Şafak, P. (2023). Özel eğitim öğretmenlerinin alternatif destekleyici iletişim sistemlerine (ADİS) ilişkin görüş ve önerileri. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 6(2), 654-673. <http://doi.org/10.33400/kuje.1340217>
- Kapçı, EG, Küçük, S. ve Uslu, RI (2010). Yaş ve aşama anketleri Türk çocukları için ne kadar uygulanabilir? *Erken Çocukluk Özel Eğitiminde Konular*, 30 (3), 176-188. <https://doi.org/10.1177/0271121410373149>
- Karabulut, A. ve Tavil, Y. Z. (2016). Zihin engellilere kardeş aracılığıyla sunulan öğretim programının oyun kurallarının öğretiminde etkililiği. *Abant İzzet Baysal University Faculty of Education Journal*, 16 (3), 884-901. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/aibuefd/issue/24917/263018>
- Karabulut, A., Yandı, A. ve Kaya, A. (2019). Özel eğitim bölümünde öğrenim gören öğretmen adaylarının öz yeterlik inançlarının belirlenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(2), 555-574.
- Kirk, S., Gallagher, J. J. Ve Coleman, M. R. (2014). *Educating exceptional children*. Cengage Learning.
- Marul, E. (2023). Individuals with multiple disabilities in Türkiye Descriptive content analysis. *African Educational Research Journal*, 11(3), 320-337.
- Memorial Tıbbi Yayın Kurulu (2022). *Prenatal tarama ve tanı testleri nedir?* <https://www.memorial.com.tr/tani-ve-testler/prenatal-tarama-ve-tani-testleri-nedir>
- Millî Eğitim Bakanlığı, (2020). *Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği*. (Resmî Gazete. 31152)
- Özkubat, U. ve Özdemir, S. (2014). A comparison of social skills in Turkish children with visual impairments children with intellectual impairments and typically developing children. *International Journal of Inclusive Education*, 18(5), 500-514.
- Özyürek, M. (2016). *Özel eğitimde ölçümleme ve değerlendirme*. Kök Yayıncılık.
- Özyürek, A., Özdemir, E. S. ve Yavuz, E. C. (2022). Erken çocuklukla bilişsel gelişimin değerlendirmesinde kullanılan araçlar. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, 5(9), 78-96

- Sağlık Bakanlığı, (2022). *Tarama programları*. <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/cocukergen-tp-liste>
- Sak, U. (2010). *Üstün zekâlılar: Özellikleri, tanılanmaları, eğitimleri*. Maya Akademi.
- Sazak, E., Bozak, B., Çay, E. ve Dada, Ş.D. (2020). Erken çocukluk özel eğitimine yönelik Türkiye’de gerçekleştirilmiş tek denekli araştırmaların gözden geçirilmesi. *SBedergi*, 4(6), 1-25.
- Senemoğlu, N. (2020). *Gelişim öğrenme ve öğretim kuramdan uygulamaya* (27. Baskı). Anı Yayıncılık.
- Snow, C. E. ve Van Hemel, S. B. (Eds.). (2008). *Early childhood assessment: Why, what, and how*. Washington, D.C.: National Academies Press.
- Sucuoğlu, B. (2004). Türkiye’de kaynaştırma uygulamaları: yayınlar/araştırmalar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(02), 15-23.
- Şafak, P. (2012). Özel gereksinimli öğrenciler için eğitim ortamlarının düzenlenmesi. A. Ataman (Ed.), *Temel eğitim öğretmenleri için kaynaştırma uygulamaları ve özel eğitim içinde* (s. 128-140). Ankara: Vize Yayıncılık.
- Şafak, P., Çakmak, S., Kan, A. ve O’Dwyer P. A. (2013). Gazi işlevsel görme değerlendirme aracı ile az gören öğrencilerin görme becerilerinin değerlendirilmesi (Proje No: 111K549). Ankara.
- Yalaz, K. ve Epir, S. (1982). The denver developmental screening test: Normative data for Ankara children. *The Turkish journal of pediatrics*, 25(4), 245-258.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yüreğir, Ö., Büyükkurt, S., Koç, ve Pazarbaşı, A. (2012). Prenatal (doğum öncesi) tanı. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 21(1), 80-94.